

OCTAVIAN SIMU

ȘAMANISM ÎN TIBET

Practici arhaice în budism și bon

EDITURA HERALD
București

„Eternele legi ale zeilor există
și nimenea nu știe de unde ne-au venit”.

Sofocle

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
I. Origini. Tradiția șamanică din Himalaya	13
II. Religiile din Tibet și practicile lor șamanice	24
1. Religia șamanică bon (bön)	26
1.1. Vechiul bon	32
1.2. Yungdrung bon (Învățătura eternă)	42
1.3. Noul bon (Bon-gsarma)	64
2. Șamanismul budismului tantric și lamaist	88
III. Șamanii și clericii tibetani	100
IV. Gândirea metafizică și practică a șamanilor din Tibet	138
V. Valoarea tezaurului documentar șamanic bon și a textelor canonice	161
VI. Panteonul religiilor din Tibet. Zeități, spirite, demoni, ființe non-umane	168
Cronologie tibetană	180
Bibliografie selectivă	185

CUVÂNT ÎNAINTE

În ultima perioadă de timp s-a constatat că fenomenul socio-religios al șamanismului a devenit o preocupare pentru tot mai multă lume, indiferent de regiune, țară sau continent. Interesul pentru șamanism nu este numai al cercetătorilor, ci și al marelui public. Atracția față de practicile șamanice ține atât de aspectele doctrinare, religioase, filosofice, metafizice, psihologice, cât și de cele practice, ale căutării unei căi valabile pentru redobândirea sănătății oamenilor aflați în suferință fizică sau psihică. Valoroase rămân, desigur, stăruitoarele investigații făcute pentru deslușirea mecanismelor esențiale, tainice sau doctrinare, ce privesc eficacitatea șamanismului.

Cercetări istorice, arheologice, etnografice, mitologice și de altă natură conexasă s-au înmulțit și s-au alăturat celor strict medicale. În consecință, au apărut numeroase lucrări teoretice, comunicări în cadrul unor congrese și întruniri tematice, s-au publicat numeroase cărți și s-a răspândit o vastă literatură ce cuprinde informații venite de pretutindeni.¹

---

¹ Și la noi în țară situația tinde să capete o aceeași dimensiune. De exemplu, Editura Herald a lansat în anul 2013 o nouă colecție intitulată chiar „Șamanism” unde au și văzut lumina tiparului câteva lucrări. Ele au fost precedate de cartea subsemnatului, Șamanismul. Călătorie între două lumi, apărută în anul 2011. O asemenea efervescență editorială promite să continue, așa încât am încercat să dau o nouă întindere, mai amplă, mai bogată în detalii și elemente de substanță, capitolului privitor la șamanismul din Tibet al lucrării menționate mai sus. Este ceea ce cititorul are acum, spre lectură, în cartea de față.

Șamanismul în Tibet a manifestat în decursul secolelor sale de existență caracteristici comune tuturor formelor de șamanism din alte părți ale lumii, cu apropieri evidente de cel siberian, învecinat geografic. Dincolo de asemănări, tibetanii și-au lăsat totodată propria amprentă, așa încât vechea, misterioasă și interesantă lor religie *Bon* (*Bön*) s-a exprimat preponderent în manieră șamanică. Această notă distinctivă a necesitat ca în cuprinsul cărții să stăruim asupra religiei *bon*. Din punct de vedere religios, însă, Tibetul de astăzi este dominat de budismul tantric lamaist. Cu toate acestea, pe teritoriul său au rămas încă multe insule de șamanism „pur”, aflate îndeosebi în spații restrânse, la înălțimi himalayene. Acest șamanism străvechi, păstrat din zorii istoriei omenirii până astăzi, a supraviețuit prin practicile sale primitive caracterizate de elemente certe de animism. În decursul timpului, asupra lui s-au exercitat influențe ale religiei *bon* și mai apoi ale budismului. El rămâne totuși o probă a dăinuirii gândirii șamanice și un document viu sau încă viu despre nevoile oamenilor din vechime, despre modul cum încercau ei să ia contact cu lumea spiritelor spre a-și tămădui suferințele trupesti și pe cele ale sufletului.

Ne putem pune întrebarea: de ce să ne intereseze tocmai șamanismul tibetan? Tibetul este atât de departe de noi, iar religiile practicate acolo au fost și sunt, conceptual vorbind, diferite de lumea creștină.

Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui să ne reamintim faptul că, în general, șamanismul, ca religie sau para-religie, ca preocupare spirituală a omului de pretutindeni

și poate ca metodă eficientă în vindecarea unor suferințe, este încă prezent în lume, încă viu, valabil, pe deplin acceptabil. Șamanismul rămâne o cale posibilă pentru abordarea unei fațete a omenescului, acesta fiind orientat spre transcendent, spre nevăzut, spre elemente și forțe ale spiritului, nu prea lesne de controlat. Cum s-a mai spus, fiecare dintre noi poate și trebuie să fie puțin șaman, trăind mai mult sau mai puțin momente de extaz, folosindu-ne resursele psihice sau spirituale pentru autovindecări, pentru echilibrarea valorilor omenești în raport cu mediul înconjurător, nu de puține ori agresat peste măsură în ultima vreme.

Cât privește Tibetul, cu varietatea practicilor lui șamanice, trebuie, de asemeni, să ne mai reamintim ceva, și anume că lumea de acolo a fost considerată dintotdeauna un univers al misterelor, al tainelor de nepătruns, o lume aparent închisă, inabordabilă. Încet, încet s-au ridicat unele văluri de pe necunoscutul tibetan. Astăzi știm mult mai multe despre omul care viețuiește pe platoul tibetan, cel aflat la înălțimi geografice ametoitoare, dar care poate se situează și la o înălțime spirituală ce merită a fi investigată. Fără îndoială, orice cunoaștere a fațetei cultural-antropologice a unui popor rămâne, în sine, un demers întotdeauna laudabil. A ști ceva în plus despre tibetani este un câștig în „descifrarea” generală a omului, iar șamanismul pare a fi o cale de investigație a omenescului dintre cele mai semnificative și mai fructuoase.

Data fiind specificitatea șamanismului tibetan și particularitățile evoluției lui în timp, a fost necesar să recurgem, în prezentul volum, la o scurtă incursiune istorică în ceea

ce s-a încadrat în perimetrul unor practici de ordin șamanic. Ar fi vorba mai degrabă de o privire din perspectivă istorică a felului cum s-au edificat cele câteva forme de șamanism, înglobate în religiile tibetane, din dorința de a evidenția diverșii factori ce au intervenit în evoluția și modelarea acelor practici. Sunt de menționat migrațiile unor populații, schimburile comerciale ce și-au asociat împrumuturi doctrinare și religioase între diferite spații geografice, poziția unor suverani locali față de „invazia” curentelor religioase, cum ar fi budismul Mahayana de sursă indiană etc. Nu omitem însă punctul de plecare, tradiționalismul local al credințelor primitive, nici rudimentele conceptuale animiste, ca fundament religios statornic.

Șamanismul tibetan, așadar, nu s-a dovedit uniform ca practică rituală, doctrină și eficiență. El a evoluat, uneori a involuat în detalii, dar a rămas ca *fond structural* unul autentic.

Șamanismul în Tibet nu a fost altceva decât un „numitor comun” prezent în toate curentele religioase manifestate în timp, începând cu animismul, continuând cu religia populară, apoi cu diferitele forme ale religiei *bon* și sfârșind cu budismul tantric din ale cărui școli se desprinde *Nyingma*, care prezintă manifestări șamanice mai pregnante. Șamanismul s-a „strecurat” în tot ce a însemnat credință, curent sau exprimare religioasă, unde a și rămas ca o componentă statornică, unde a influențat și a împrumutat ritualuri de vindecare, practici divinatorii, elemente de astrologie etc.

Șamanismul s-a exprimat, desigur, ca sacralitate, ca poziție mistică raportată la mediul înconjurător, dar mai

ales ca procedeu practic, util, îndreptat spre binele omului. Scopul principal al șamanului, ținta lui „profesională” a fost și a rămas realizarea echilibrului între ceea ce oferă, benefic sau agresiv, natura, mediul ambiant, și ceea ce năzuiește să obțină omul pentru sine.

Caracterul religios al șamanismului tibetan, îndeosebi al celui asumat de adepții religiei *bon* (*bonpo*), este totuși mult mai pronunțat decât al altor forme șamanice din altă parte a lumii. Ne referim aici la religia *bon* pentru că ea are ponderea cea mai mare în structura spirituală a tibetanilor, ea și-a dovedit acea plasticitate evolutivă ce i-a permis să dăinuie, să se muleze cu măsură pe exigențele budismului pentru a rămâne activă pe mai departe. Pe bună dreptate, un observator avizat ca David L. Snellgrove a putut afirma că „fiecare tibetan este un *bonpo* în inima sa”.

În șamanismul noului *bon* aflăm implicate zeități, un adevărat panteon, ritualuri mistice de inspirație budistă, comportamente individuale ale șamanilor asemănătoare lamașilor budiști în actul lor ritual de vindecare a bolilor, monahism, mănăstiri, iconografie specifică, instrumente sonore însoțitoare ale practicilor ceremoniale etc., apropiate simțitor de budism, toate întreșesute într-un efort sincretic pentru supraviețuire.

Lucrarea noastră se intitulează „Șamanism în Tibet”, dar mai corect ar fi fost să vorbim despre „Șamanismul religiilor tibetane” întrucât, în afara practicilor șamanice „clasice”, venite prin contagiune și apropiere geografică cu multe veacuri în urmă, din Siberia și Mongolia, un șamanism propriu zis, integral, bine individualizat, al tibetanilor, nu

a existat. Sosit de departe, șamanismul siberian s-a amestecat cu credințele arhaice animiste ale paleoliticului și neoliticului local tibetan, cu cele câteva forme ale religiei *bon* sau cu diferitele școli ale budismului Mahayana, venit și el din Orientul Mijlociu și din India, pentru a se înfățișa așa cum ne apare la o analiză care trebuie să ia în considerare momentele istorice derulate în timp.

Ca practică uzuală, șamanismul a străbătut ca un fir roșu - mereu prezent, întotdeauna caracteristic - viziunile metafizice tibetane și a colorat întreaga desfășurare a istoriei. El nu s-a lăsat eliminat, continuă să existe chiar și în zilele noastre. El supraviețuiește din nevoia permanentă de legătură între omenesc și lumea nevăzută de dincolo, cea populată cu zeități, spirite, demoni, fantome etc. Poporul tibetan trăiește de milenii o permanentă experiență religioasă, unică în felul ei. Credem că suntem îndreptățiți să sperăm ca, în paginile de față, oricât ar fi ele de sumare, să aducem cititorului un spor de cunoaștere a șamanismului și a vechilor credințe ale tibetanilor.

Capitolul I

ORIGINI. TRADIȚIA ȘAMANICĂ DIN HIMALAYA

Înainte de a ne încumeta să facem un demers ce are drept țintă analiza și deslușirea a ceea ce numim în mod convențional „șamanism tibetan”, este potrivit să ne reamintim ce înseamnă, în esență, un șaman. El rămâne, desigur, personajul principal al cercetării noastre, subiectul capabil prin rolul pe care îl îndeplinește să ne dezvăluie o fațetă a omenescului. El ne oferă șansa unei cunoașteri și înțelegeri, nuanțată antropologic, a universului în care viețuim.

Recurgem, firește, la definirea modelului ideal, teoretic, al șamanului nord-siberian, aflat în aria geografică cea mai caracteristică șamanismului, dar și cea a vecinătății imediat apropiate Tibetului.

Șamanul, așadar, cumulează, enumerând înzestrările și îndatoririle sale, multiple calități. Printre ele, cea de vindecător al trupului și sufletului, de vrăjitor și clarvăzător, de ghicitor al viitorului, de exorcizant al răului din preajma omului, de magician, vizionar și psihopomp, de practicant

empiric al psihanalizei, de povestitor, actor și de persoană investită cu autoritate în cadrul comunității, aidoma unui cleric respectat sau chiar a unui cârmuitor. Carisma sa vine din vocația mistică, din tainele cunoscute doar de el, in-accessibile omului de rând, și revelate doar lui de spiritele care îl posedă uneori atunci când se află în transă. Șamanul este interpusul ideal ce mediază între lumea pământească a omului și cea transcendentă a spiritelor, divinităților de tot felul, demonilor sau duhurilor. El înlesnește comunicarea, asigurând astfel echilibrul între două lumi, cea vie, activă, actuală, și cea de dincolo, a fapturilor invizibile, inpalpabile, virtuale, presupuse a fi dotate cu puteri străine omului. Cu alte cuvinte, șamanul facilitează apropierea dintre profan și sacru în folosul ființei umane.

La locul potrivit din acest volum vom pune în lumină și vom sublinia nuanțele – ce țin de înfățișare și de înzestrări – care îl deosebesc, îl particularizează, pe șamanul din Tibet de cel clasic, siberian, cel care reprezintă imaginea generală și modelul personajului.

La nivel concret, nu se poate spune că există „șamanism tibetan”, adică un șamanism specific locuitorilor din „Țara Zăpezilor” deoarece, așa cum vom vedea, el a împrumutat modelul practicilor șamanice din alte părți fără a-i fi modificat esența. Reamintim că, în cartea de față, noi pledăm pentru existența unui șamanism al religiilor tibetane deoarece regăsim componente șamanice asimilate în absolut toate formele de religii și credințe care s-au manifestat pe teritoriul Tibetului de-a lungul vremii, începând cu religia primitivă a epocilor preistorice din Paleolitic și

Neolitic, trecând prin Antichitate, Evul Mediu și până în zilele noastre.

*

Atunci când vorbim despre religiile primitive de ieri și de astăzi, gândul se îndreaptă spre termenii *animism* și *șamanism*. Animismul este acea credință sau doctrină care atribuie un suflet, o conștiință, fiecărui element al lumii materiale, fie el viu (om, animal, plantă), fie el inanimat. Cu mult timp înainte ca religia *bon* să vină din regatul Zhan-gzhung, în Tibet a existat o multitudine de vechi credințe de tip magic și șamanic. Tibetanii credeau în numeroși zei, spirite ale munților și alte puteri naturale. Spiritele păzeau cerul, pământul, apele, luna, soarele, triburile pământenilor și ajutau oamenii să fie bine guvernați. Exista de asemenea și un cult al strămoșilor despre care tibetanii credeau că veniseră din cer. Pentru ei, orice epidemie, molimă, boală sau catastrofă naturală avea drept cauză amestecul vreunui spirit. Animismul tradițional, inclusiv cel existent dintotdeauna în Tibet, nu este decât un atribut al șamanismului, un fel de punct de plecare de la simplu la complex. În animism se admite credința că un suflet sau un spirit, posesor al unei forțe vitale proprii, animă ființele umane, animalele și plantele, precum și entitățile non-umane din natură ce aparțin diferitelor regnuri (munți, ape, pietre, păduri, planete, stele, fulgere, tunete, ploaie, felurite unelte sau instrumente etc.) Toate ființele vii sunt echivalente valoric, egale calitativ în fața forțelor naturii, tocmai datorită sufletului (spiritului) de esență vie care le animă. Toate incorporează în ele un fel de principiu al vieții. Nu există, așadar, o

separare reală între lumea spirituală și cea fizică, materială. Doar oamenii, potrivit unor concepții particularizate, ar fi dotați cu mai multe suflete ceea ce, așa cum vom vedea, explică, în viziunea șamanică, stările patologice, suferințele fizice sau psihice ale persoanelor bolnave.

Analizele multor cercetători au stabilit cu oarecare certitudine că cea mai veche religie tibetană a fost sistemul tribal de credință animistă. În vechiul Tibet, oamenii au venerat elementele naturii și spiritele care rezidă în ele, zeitățile și spiritele strămoșilor dispăruți de mult timp. Lor li se făceau sacrificii, jertfe aduse ca ofrandă, pentru ei se ardeau substanțe bine mirositoare, în speranța că acestea le vor face să dea uitării supărările pricinuite de oameni. De aici rezultă și îndatorirea tibetanului de a respecta tot ce este viu și de a venera forțele nevăzute, ascunse pretutindeni în natură.

Spiritele animismului au fost asociate deseori cu locurile sau obiectele pe lângă care își fac cunoscută prezența. Ele pot acționa asupra lumii concrete fie într-un mod favorabil omului, amplificând fertilitatea familiei, a culturilor agricole și vindecând boli, fie, dimpotrivă, într-o manieră malefică, aducând epidemii grave, secetă, inundații și catastrofe naturale. În ambele situații omul le era îndatorat acestor spirite cu un cult.

Animismul a furnizat viitoarelor religii ale popoarelor, mai mult sau mai puțin dezvoltate, diferiți zei, divinități de tot felul, spirite și demoni, dar a început prin a pune la îndemâna vrăjitorilor, magicienilor, astrologilor și mai ales șamanilor, aparținând popoarelor primitive, personaje cu care să dialogheze în transcendent. Pe aceeași cale s-a

ajuns, cel mai probabil, și la totemism și fetișism. În plus, experimentând mereu, șamanii au îmbogățit totul cu ritualuri, cu practica extazului, divinație, magie, exorcizări etc. În felul acesta, putem identifica în animism primii muguri ai unui șamanism spontan care va înflori mai târziu, se va maturiza și organiza pe măsură ce se vor face prezente și influențele venite din vecinătate (Siberia, Asia Centrală).

Populația triburilor primitive avea convingerea că spiritele se mânia ușor, la cea mai mică abatere, că ele sunt înclinate mai degrabă spre a face rău oamenilor sau spre a-i trata cu severitate. Zeii montani ai animismului tibetan erau imaginați a fi deosebit de feroci, așadar extrem de primejdioși. Ei întruchipau pericolele întâlnite în trecătorile înguste ale munților, ca și cele din apele vijelioase care se scurgeau de pe versanți, generând tot felul de capcane printre stâncile și hăurile înălțimilor.

Cercetări arheologice avizate au pus în lumină dovezi convingătoare despre gândirea animistă a perioadelor preistorice. Populațiile de tip Neanderthal, de pildă, au lăsat diferite imagini în care poate fi identificată modalitatea în care se aduceau zeilor ofrande florale. În arta omului primitiv au apărut încă din Paleolitic (30.000 î.Hr.), pe pereții grotelor, imagini zugrăvite cu zei și mai ales cu zeițe înaripate, așa numitele „zeițe-păsări”. Faptul că puteau zbura probează încadrarea lor în categoria femeilor-șaman. Se știe, de altfel, că cele mai timpurii persoane-șaman au fost femeile, situație firească într-o societate de tip matriarhal. „Zeița-pasăre” a fost echivalată și cu „Zeița pământului”, cu alte cuvinte cu „Mama Pământului”.

În mitologia tibetană există un personaj terifiant, vrăjitoarea Sin mo a stâncilor. Ea nu lipsește nici din legendele religiei *bon* de mai târziu deoarece este eroina unei povestiri definitorii. Se spune că Sin mo s-a cuplat la un moment dat cu un mascul maimuță și a dat naștere la 6 sau 7 proenituri. Din acești copii ai vrăjitoarei au provenit ulterior cele 6-7 triburi principale ale Tibetului. Până și budiștii veacurilor următoare au preluat legenda, fascinați de fantasticul ei, dar au afirmat că maimuța mascul nu era altceva decât o reîncarnare a lui Avalokitesvara, bodhisattva al compasiunii și milosteniei, sfântul patron al Tibetului, denumit de tibetani *Chen resigs*. După unele opinii, *yeti* (*nyalmo*, în limba tibetană), oamenii zăpezilor, ar fi niște descendenți ai vrăjitoarei Sin mo.

Femeile șaman al căror suflet era capabil să zboare precum păsările în stările extatice, urcând și coborând în lumi ale spiritelor, se numeau în tibetană *khandro*. În limba sanscrită ele sunt numite *dakini*. Abia după ce triburile tibetane au început să părăsească locul lor de origine, să migreze spre alte zări, și-au făcut apariția șamanii bărbați.

Tradițiile arhaice ale triburilor primitive acceptau ideea că șamanii ar fi fost de origine celestă sau extraterestră. Ei ar fi descins din înalt pe pământ și s-ar fi aflat la îndepărtata origine a rasei umane. Mai mult, din perspectiva evoluției epocilor de început, șamanii au fost niște eroi civilizatori, întemeietorii primei culturi care i-a desprins pe oameni de nivelul inferior și întunecat al animalității pentru a-i înălța la lumina unei reale conștiințe umane. Nu altfel au fost considerați suveranii coborâți din cer pe pământ pentru a stăpâni și civiliza o populație rudimentară.